

KÁNTOR LAJOS

Balassi élete Erdélyben

A költők élete nem ott ér véget, ahol és amikor a sírba fektetik őket. A költők, a nagyok élete ott kezdődik, ahol befejeződik földi létük. Így hát Balassi Bálint erdélyi jelenlétéről sem csak úgy lehet szólni, hogy valamelyik kézikönyvből, irodalomtörténeti tanulmányból kimásoljuk rövid itteni jelenésének adatait, részvételét a Bekes Gáspár-féle Báthori-ellenes katonai vállalkozásban, fogságba esését, a gyulafehérvári fejedelmi udvarban való tartózkodását és azt, hogy Báthori István megkedvelte a költő-hadfit, nem adta ki a töröknek, hanem magával vitte Lengyelországba. Balassi Erdélye, Erdély Balassija ennél többet jelent – érdemes ezt a történetet az utókor, a jelen irodalma felől is olvasni.

Egy személyes mozzanattal kezdem előadásomat: a kolozsvári, magyar tannyelvű Bolyai Tudományegyetem elsőéves magyar szakos hallgatójaként évi dolgozatot kellett írnom a régi magyar irodalmi szemináriumon, és én természetesen Balassi Bálint költészetét választottam. Azért *természetesen*, mert már akkor a XX. századi, a kortársi magyar irodalom érdekelte, s az első éven tanultakból Balassi állt a legközelebb ehhez. Még nem voltam tizenhét éves, a dolgozat bizonyára ennek megfelelően zseni lehetett (bár évfolyamtársaim, Lászlóffy Aladár és mások jobb véleménnyel voltak róla, mint a viszonylag korán meghalt, szegény-szerény szemináriumvezetőnk); Balassi reneszánsz vonatkozásait próbáltam megközelíteni, ha jól emlékszem – mert a szöveg azóta sem jelent meg, sőt már hiába keresem fiókjaimban a félszázados irományt.

Megtaláltam azonban két egyetemi jegyzetemet (mármint tanáraink előadásainak kézzel lejegyzett kivonatát): a Szigeti Józsefét (Népköltészet – Régi magyar irodalom), 1954–55-ből, valamint a III-IV-V. évfolyamon hallgatott Szabédi Lászlóét (Irodalmi nyelvtörténet). Szigetinek igencsak kedves témája volt Balassi (a Kriterion kiadta, *A mű és korának* 1970-es tanulmánykötetének egyik hosszabb fejezete a fiatal Balassi Bálintról szól), főként a költő és a politikum kapcsolatát vizsgálta; jegyzetemből másolom ide: „Ő hirdette először magyar nyelven, hogy az ember az élet ura. Következésképpen a boldogság emberi jog.” Legkedvesebb tanárom, a tudós költő és kiválóan erkölcsös ember, a megpróbáltatások közepette a Bolyai Tudományegyetem megszüntetése után hetekben életét feladó Szabédi László szintén bőven foglalkozott Balassival (noha *A magyar ritmus formáiban* éppen csak említi, mert bővebben a népköltészeti tanulságokra figyel). „Olyan szerepe van a magyar műköltészet nyelvének megteremtésében, mint Heltainak a magyar próza nyelvének megteremtésében. Balassi népiességéből hiányzik a feudalizmus-ellenes vonás” – olvasom az egykori előadás lejegyzésében. És tovább: „Balassi nem a népek, nem népies nyelven írt. Az irodalmi nyelv fejlődésének udvari vonalát képviseli.” És aztán jönnek a példák, szerelme tárgyának megnevezése (kegyes, szép szűz, virág, láng, violaszál, rózsa, gyöngy, gyémánt, sólyom, ráró, szívem, lelkem) meg a hiperbolikus túlzások (tűz, szén,

láng, örökkévaló láng), a metaforikus megszólítások. „A népdal nem halmozza ilyen mértékben a megszólításokat” – állapította meg Szabédi.

Hogy ezek az előadások befolyásolták-e évfolyamunk és a Szabédit még hallgatható, utánunk következő évfolyamok költőit, legfeljebb feltételezhetem. Tény, hogy Lászlóffy Aladár poézisében többször is találkozunk Balassival, és nem is akárhogyan. A *Keleti reneszánsz* kötet (1993) címadó versében ilyen közvetlenül szólítja meg a végvári költő kortársát:

*Lengyelek nagyapja,
Kohanowsky János,
ültél-e valaha
Bálint asztalához?*

*Ült-e asztalodnál
számkivetett véred,
kivel a parnasszus
örökárát méred?*

Ez a közvetlenség, ez az összetartozás, a történelmi időben való osztozás általában jellemző Lászlóffy Aladár história-művelődéstörténeti vétetésű verseire, már korai megszólalásától kezdve. Végvárat és verset, „félíg-hált szerelmeket”, bort és „szilaj áhítatot” egyként megidéz a *Keleti reneszánsz*; mindez persze nem homályosítja el, csak hitelesebbé teszi a nagy elődök dicséretét:

*indulat és példa
akkor is örökre
szól Itáliára.
Párizsra, törökre*

*szól latinos múzsák
lomha tomporára,
szól hetedhét ország
enyhítő borára,*

*szól a szomszédságra,
szól a szövetségre,
legalább művekben
világegyezésre.*

Erről van szó, erről a bizonyos világegyezésről – Lászlóffy tulajdonképpen ezt éli, írja költői pályája kezdete óta. Korábban főképp szabad versben – ahogy például *A literatura folytatása* cím alatt (az 1985-ös kiadású *Ledőlési határidőben*) olvashatjuk:

*A költők, ezek a fontos gyermekek
mintha tízezredszer kezdenék el
ugyanazokkal a szavakkal ezt a
beszélgetést, ezt a megfoghatatlan*

*beszélgetést, ezt a beszélgetésszerű
beszélgetést, mely végül is csak ennyi.
Voltaképpen az egy főre eső líra
se jelent több vigaszt, mint amennyit
az, mikor bármilyen más indítékból
valaki felismeri végre
emberében az embert, nyelvében
a nyelvet, igazában az igazságot.*

Hasonlót mond Király László a Költők múzeumában:

*Szidjátok költőiteket – de tüzes ágyukban,
zúzmarás lepedőjükön nem feküdtetek.
Legendás részegségük számotokra
egyszerre riasztó, vonzó és borzongató.
Számon kéritek rajtuk az álmokat,
melyeket nektek kellett volna megálmodnotok,
de épp más dolgok akadt...*

Persze, Balassit már régóta nem szokás szidni, legfőképpen költő-utódai inkább felnéznek rá. Amikor Csiki László így szólal meg Balassi nevében:

*Én költő nem voltam én csak énekeltem,
amit fülembe fűtt a szél nagy futáson;
száz ló is kidőlt alólam – elsirattam,
és elsirattam – mert fájt – a dalolásom*

– akkor nyilvánvalóan nem Balassi Bálint költő voltát vonja kétségbe, hanem irigykedve gondol arra, aki szabadnak tudta magát, aki állta a harcot, aki szavak helyett csak asszonyt szeretett.

Csiki verse, a *Balassi, a Kellékek* című kötetben látott napvilágot, 1972-ben. Ugyanabban az évben és ugyanannál a kiadónál – a Kriterionnál –, amely megjelentette a Csiki-vel nemzedéktárs Farkas Árpád azóta több kiadást megért antológiáját a legszebb magyar szerelmes versekből (*Szeretni tehozzád szegődtem* címmel); a gyűjtemény Szabédi és Lászlóffy Aladár három-három versét is tartalmazza, és a válogatás élén természetesen ott találjuk a *Hogy Júliára találát* és az *Ó nagy kerek kék eget*, másik három Balassi-költemény társaságában.

A Balassi-hatás, Balassi költészetének-példájának vonzása Erdélyben (sem) egy nemzedékre korlátozódik. A fiatal költők 1974-es antológiájában, a *Varázslatainkban* talállok (ismét) rá a ma már inkább műfordítóként, szerkesztőként ismert Németi Rudolf négy-szakaszos versére (ennek is *Balassi* címe); azt gondolom, harminc év elteltével is érdemes idézni, egészében:

*valaki asszonyt keres
szíves dallamút
virághatalmút*

*valaki hitet keres
okos istenút
harcos krisztusút*

*valaki hazát keres
karddal védhető
tollal verhető*

*valaki nagyon keres
magához hasonlót*

A másik végleten – kortársi ismertségét, népszerűségét tekintve – a Németinél év-tizeddel fiatalabb, ám számos kötettel befutott, erdélyi és magyarországi folyóiratokban egyaránt sűrűn olvasható, mondjuk így, a posztmodern középnemzedékhez számító Kovács András Ferencet idézhetjük – mint Balassi Bálint megszólítóját, megszólaltatóját, versben, esszében. KAF (ahogy mindközönségesen nevezik) a nagy szerepjátsszók közé tartozik – ebben a reneszánsz Balassi rokonának mondható –, szívesen veszi magára a magyar – és világirodalom klasszikusainak nem csupán gúnyját, hanem hangját, magatartását is. Természetes tehát, hogy Balassi is megtalálható a felvállalt sorban a „*Borivóknak való*”-val csakúgy, mint a *Kiket Júliáról szerzett* cím alatt. Ez utóbbi, pontosabban a *Kiben Júliát szólítja*, mint Balassi Bálint XX. század végi reinkarnációja volna. Íme, a vers:

*Júlia két szemem, olthatatlan szemem,
Fejemnek sórt parázsa,
Forgandó elmémbe, mint Phárus felszélben,
szerelemmemnek vagy mása:
Tüzem ébren tartod, fogyasztasz, mint partot
Tengerhab harapása.*

*Úgy vertengek, szépem, viharzó vízképpen,
Kit szél gályákkal szántott,
Mint háborgó dolgok, széthullámlón bolygok,
Mert Syren szava bántott:
Szeress, el ne vess még, ropjon érted esmégy
Vert szívem szarabándot!*

*Légy vigasságtétel, testemnek szánt étel,
Számnak itala, lelke,
Mint szélvésszel tenger, lehelettel ember,
Szerelmeddel bételtem:
Miként égő bárka mennyet érő árba,
Mélyedben megmerültem.*

Balassi-szakértők, stílustörténészek számára inyc tárgy lehetne Kovács András Ferencnek ez Balassi-remeklése.

És még egy utalás KAF Balassi-recepciójára: *Istenhez hanyatló árnyak* című esszéjét (a *Scintilla animae* kötetben, 1995-ből) három mottóval indítja: az első Balassit, a második Adyt, a harmadik Szenci Molnár Albertet idézi; magyar istenes versekről szólva, többek közt Bornemissza Péterre, Balassi Bálintra és Rimay Jánosra vonatkoztatva állapítja meg: „...a legbensőbb messzeség üzenete. Ami valamiképpen mégis túl van a pusztán csak megtanulhatón. Mert az alkotó nyelv maga a beteljesült és folytonosan beteljesülhetetlen ígéret, hiszen mindörökkön a folyamattal azonos a különféle formák és hagyományok üdvözítő eljövételében.”

A lehetséges idézeteknek, felsorolásoknak itt távolról sincs vége. Bizonyal kibányászható még számos darab az újabbkori erdélyi Balassi-irodalomból, Balassi-jelenítésből. A 450. évforduló pedig újabb megnyilatkozásokra készíti szerkesztőinket, szerzőinket. Az aradi *Irodalmi Jelen* például a *Balassi Bálint tánca* című versciklusból, Eszter Istvántól közöl részleteket (és egy összefoglaló pályarajzot). A *Tiszatáj* ünnepi összeállításában Lászlóffy Aladár is jelen van, a *Balassa sirjával*; a XVI. és a XX–XXI. századi költő újra találkozik – mert a haza és a tábor szét nem választható:

*Túl meredek a bástya.
A fátum aláásta.
Amire kardot rántunk.
Átlóve már a lábunk.
Tántorgó táncot lejt ő.
A haza melyik lejtő?
Fektetik lazarettbe.
Hány csillapítót vett be?
Már harmadnapja ordít.
És zsoldárokat fordít.
Ki látta, ki hallotta?
Melyik tábor halottja?
Miféle halott, kérem?
Fénylik, mint most vert érem.
És vihetik a dombra.
Hol sok vad s madár gyomra...*